

Марина Тунік

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМАХ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

M. Tunik. The national question in the political party's program and activity in the period of the Centralnoy Radu. This is article about decided national questions by political parties for 1917–1918 years. The other researched the problem on the base political program and activity Russian, Judaic and Polish parties.

У статті ідеться про вирішення національного питання політичними партіями в 1917–1918 рр. Проблема розглядається

на основі політичних програм і діяльності російської, єврейських та польських партій.

Проблеми статусу національних меншин та їх взаємодії з корінним населенням привертала увагу дослідників історичних, соціальних, юридичних, партійних проблем. На сучасному етапі слід відзначити праці О. Каргунова, Ю. Римаренка, В. Солдатенка, В. Смолія, Л. Шкляра та ін. Незважаючи на таку багатоманітність робіт тема не стала менш цікавою і вичерпною. Вона є актуальною своїми суспільно-політичними аспектами в процесі становлення демократичного українського суспільства.

На початку ХХ ст. побудова в Україні власної державності вимагала узгодження різного плану проблем, не останнє місце серед яких посідала проблема мирного співіснування поліетнічного складу населення. Центральна Рада, як законодавчий орган, прагнула на основі спільних зусиль всіх національностей побудувати в Україні демократичне суспільство. Для цього було вироблено механізм кооптації представників національних меншин. Поповнення відбувалося через представництво окремих національних партій або організацій, основні з яких визначалися як російські організації, російські соціал-демократи, есери, єврейські партії та польські.

Треба зазначити, що національне питання посідало одне з перших місць при складанні політичних програм. Шлях розв'язання цієї проблеми залежав від інтересів певних соціальних груп виразниками яких були партії.

Російські партії соціалістичного спрямування *РСДРП (м)*, *РСДРП (б)* та *російські соціалісти революціонери* спочатку виступали за відновлення державних прав українського народу, але в подальшому, стали послідовними борцями проти будь-яких прагнень до незалежності.

Підтримуючи унітарну форму державного устрою *меншовики* наголошували на пануванні «буржуазно-націоналістичних тенденцій», які поширювалися на українських землях і таким чином були перешкодою в боротьбі пролетаріату за загальнолюдську культуру [1]. Тобто заважали єдності пролетаріату і мирному співіснуванню всіх народів російської держави.

Незважаючи на це, серед меншовиків допускалася можливість надання Україні автономії, але лише за умови збереження цілісності Росії. Та ця думка не мала значної підтримки в меншовицьких колах. І тому після проголошення Центральною Радою

автономії засвідчино факт порозуміння меншовиків з більшовиками. На ґрунті боротьби проти «шовіністичних вимог Ради» [2], вони були готові поступитися своїми політичними принципами задля збереження цілісності Росії.

Зокрема, одеський комітет РСДРП (о) прийняв резолюцію, що включала наступні позиції: «1) комітет категорично засуджує тактику Ради, спрямовану на насильницьку українізацію неукраїнських областей і, зокрема, Одеси, і передвирішенню форм устрою Російської Республіки до Установчих Зборів; 2) проти дій Ради комітет вважає необхідним повести енергійну боротьбу, координуючи дії революційної демократії в Одесі; 3) комітет знаходить можливим приватну домовленість з більшовиками у спільних діях проти останніх загарбницьких починань Центральної Ради, оскільки одеські більшовики не стають на шлях підтримки петроградського повстання і гасла «Вся влада Совітам», до того ж вони відкрито та рішуче відмежовуються від вище згаданої політики Центральної Ради» [3].

Наступні дії меншовиків вказували на їх чітке переконання у неправомірності прагнень Центральної Ради щодо отримання незалежності українських земель. Вони на практиці підтвердили свої наміри утримавшись при голосуванні за III Універсал та голосували проти — IV Універсалу.

Трохи іншу позицію займала РСДРП (б). Принаймні на папері, припускала вирішення національної проблеми для деяких народів шляхом самовизначення навіть до відокремлення [4].

Та можливість самовизначення народів відкладалася більшовиками на невизначений термін. Обґрунтовували це складними суспільно-політичними умовами, які спонукали згуртувати пролетаріат в боротьбі проти буржуазних тенденцій.

В певний період змагань за владу, щоб дискредитувати Тимчасовий Уряд і мати підтримку, більшовики лояльно ставились до прагнень Української Центральної Ради. Це відбувалось до тих пір, поки Рада не почала законодавчо оформлювати свої вимоги. Реакція Київського комітету партії більшовиків на I Універсал є тому підтвердженням: «Резолюція об Універсалі Української Центральної Ради» свідчила, що Центральна Рада була установою буржуазною й розвивала в своєму універсалі буржуазно-націоналістичні спрямування і хоч підтримується та визнається право націй на самовизначення через референдум, але зі свого боку, Київський комітет підтримує гасло широкої обласної автономії [5].

Це не єдиний факт, що вказує на істинне відношення РСДРП (б) до вирішення національного питання в Україні. Інші постанови містили подібний зміст, зокрема усі дії Української Центральної Ради розглядалися як сепаратистські спрямування, які роздроблюють сили революційного російського пролетаріату [6]. Вбачаючи загрозу цілісності Російської держави більшовики зробили декілька спроб змістити Центральну Раду, але ці спроби не принесли бажаного результату. Тому було вирішено розпочати відкриту проти неї війну [7]. Залишаючись на своїх ідеологічних позиціях РСДРП (б) не шкодувала зусиль для втілення в життя власних переконань.

Партія *російських соціалістів-революціонерів* вирізнялася поміж інших російських партій своєю впливовістю в Україні. Спочатку есери були прихильниками демократичної республіки з широкою автономією областей та общин, як міських так і сільських, використанням федеративних відносин між окремими народами, які знаходились не в братській спілці і були б рівноправними [8].

Але рівноправ'я закінчувалося там, де починались «зазіхання» деяких народів на цілісність Росії. Ідеологи партії, зокрема Н. Брюлова-Шаскольська висловлюючись з приводу національного питання називала утопією роздроблення держави на нації та створення з них незалежних держав. Наприклад, київські есери в жовтні 1917 р. виступали проти скликання суверенних Українських Установчих зборів схиляючись до федеративного устрою без суверенітету для окремих націй [9].

Тактика есерів полягала в протидії запровадженню федерації та автономного устрою України. Будь-які прагнення Центральної Ради до автономії не мали права на існування, і розцінювались, як шовіністичні.

Проголошена незалежність Української Народної Республіки не була ними підтримана. А їхні подальші політичні дії були направлені на відстоювання цілісності російської держави.

Інша російська партія, яка представляла ліберальне крило — *Партія Народної Свободи (кадети)* мала декілька варіантів вирішення національного питання. Через різнобічність поглядів на цю проблему одна частина партії підтримувала прагнення надати автономію народам, які входили до складу російської держави. Інша частина, стояла на позиціях унітарного устрою Росії [10]. Прихильників унітарного державного устрою серед кадетів було більше. І після проголошення Центральною Радою I Універсалу полтавським комітетом ПНС видано відозву: «По поводу действий

Киеской Центральной Ради». Відозви показувала неприхильність кадетів що до дій Ради. Раду назвали шовіністичним органом, який не має прав на такі законодавчі акти. А повноваження у вирішенні національного питання повинні покладатися тільки на Всеросійські Установчі збори [11]. Після проголошення III Універсалу, Центральну Раду звинуватили в передвирішенні волі народів Росії і України вказуючи на те, що Рада не мала повноважень на прийняття даного акту [12]. На засіданні харківського комітету партії було висунуто постанову в якій пропонувалося думській фракції не визнавати Раду та протестувати проти «насильницького приєднання» Харківщини до України визнаючи тільки автономію України.

Та переворот в Петрограді змінив ставлення кадетів до Української Центральної Ради. Вони вирішили взяти участь в Українських Установчих зборах підтримавши Центральну Раду як орган, який бореться з анархією, але суверенітету за Українськими Установчими зборами не визнавалося і вони розглядалися як обласний сейм [13].

Готуючись до Установчих зборів в січні 1918 р. кагети запропонували виборчу платформу в її основу покладені наступні тези: 1) партія завжди буде боротися проти централізму; 2) створення федерації загрожувало існуванню державної міці та міжнародного значення Росії; 3) допускався варіант створення обласної автономії з сеймом, повноваження якого вирішать Всеросійські Установчі збори; 4) культурне самоврядування визнавалося як найкращий шлях розв'язання національного питання [14].

Підсумовуючи наслідки діяльності кадетів з національного питання треба вказати, що їх розробка в даній сфері обмежувалася лише обласною автономією.

Єврейську національну меншину в Центральній Раді представляли Бунд, ОЕСРП та сіоністські організації. Якщо брати їхню тактику в загалом, то на певних етапах, вони підтримували політику Ради в національно-державному будівництві. Принциповим для євреїв був факт створення федерації вільних і рівних, не відокремлених від Російської республіки новоутворених держав.

Як зазначалося в програмі *Бунду* з національного питання, національні суперечки можна звести до мінімуму при федеративній формі державного устрою. Поділ на області проводиться по етнічному принципу, гарантія прав національних меншин забезпечувалася шляхом впровадження персональної національно-культурної автономії [15]. Хоча, такий варіант не був одноставно підтри-

маний верхівкою Бунду. Думки розділилися на дві частини. Одні, виступали за надання «іногородцям» політичних прав, так як національна автономія на основі суто персонального принципу обмежувалася забезпеченням тільки культурних потреб і це б не гарантувало безпеку меншини від зазіхань збоку держави. Інша частина не підтримувала федеративну форму державного устрою, пояснюючи це тим, що заперечувалося існування культурно-національної автономії [16].

Не зважаючи на розбіжності в поглядах, реакція Бунду на перший Універсал Української Центральної Ради була однозначною і втілювалася в резолюції, що засуджувала цей документ на підставі піднятих в ньому питань, які розпалюють національні суперечності. Вихід з цієї ситуації вбачався в впровадженні «територіальної автономії» України з забезпеченням прав національних меншостей.

Зокрема, представник партії М. Рафес на засіданнях в Українській Центральній Раді виступав проти федерації так як вона не відповідала уявленню партії про спосіб формування влади. Тому що органи влади повинні формуватися не на основі добровільної угоди між націями, а в процесі «класової боротьби» [17, 18]. Через це федерація не є придатною формою устрою, тому що вона є угодою. Та подальші суспільно-політичні події змусять змінити цю думку.

Переворот в Петрограді скерував Бунд на сторону Центральної Ради, про що свідчить підтримка партією III Універсалу [19]. Хоча вони прагнули зберегти «єдиний російський демократичний фронт», і через це не визнавали суверенітету за українським народом та були проти проголошення незалежності української держави [20]. В документах центрального комітету партії зазначається, що виходячи з принципів права націй на самовизначення становлення Української Народної республіки та існування Української Центральної Ради і Генерального Секретаріату, як органів крайової влади відповідає вимогам демократії і революції [21].

Але після повалення влади Центральної Ради в Києві, Бунд не підтримав і більшовиків обґрунтовуючи свою позицію «єдиним і нероздільним російським демократичним фронтом». Він підтримав платформу тих російських партій, які стояли за побудову федеративної Росії.

Варіант вирішення національного питання мала і *Об'єднана Єврейська Соціалістична Робітничка Партія (ОЄСРП)*.

На засіданні Всеукраїнського головного комітету партії 3 березня 1917 р. прийнято рішення про політичне самовизначення

національностей, що мало виразитися в: 1) знищенні національних та віросповідувальних обмежень; 2) рівноправ'ї мов; 3) наданні права всім націям організовуватись автономно з метою кращої побудови в межах Загальної Російської Держави своїх культурних та інших справ [22]. ОЄСРП схилилася до створення федеративної демократичної республіки без президента.

В своїх прагненнях до узгодження національних суперечностей прихильно ставилася до поєднання національно-персональної автономії з територіальною. В цьому варіанті вважалося можливим вирішення проблеми екстериторіального єврейського народу. Створивши територіально згуртоване єврейське ядро [23]. Єврейському пролетаріату надавалася роль авангарду єврейської нації, який повинен разом з іншими народами Росії, та в співробітництві з демократіями інших недержавних національностей побудувати демократичну республіку з законодавчим забезпеченням прав національних меншин [24]. Встановлення автономії полягало в територіальному розмежуванні національностей в межах їх етнічного розселення. Тобто створення етнічно-однорідних національно-автономних областей. Територіальний принцип, який був основним, доповнювався персональним: за народностями визнавалося право публічно-правового суб'єкту [25]. Мовою центральних державних установ та взаємодії з національними союзами була російська, а в національно-однорідних областях — місцева мова. Тільки в такій інтерпретації ОЄСРП вбачалося звести до мінімуму міжнаціональні суперечності.

Виходячи з програмних вимог та діяльності єврейських соціалістичних партій спостерігається така тенденція у вирішенні національного питання. Партії марксистського спрямування, такі наприклад, як Бунд спочатку не визнавали право українців на створення автономії, лише під тиском обставин змушений був змінити думку, але ненадовго.

Підтримували українську автономію лише ті партії, які самі прагнули вирішити національного питання для єврейського народу (ОЄСРП) шляхом автономії у складі Росії, чи то, поза її межами.

Окремою політичною силою серед єврейських суспільно-політичних формувань виступали *сіоністські організації*. Вони не підтримували політичну платформу Бунду та ОЄСРП. І вважали, що єврейський народ повинен здобути територіальний осередок на історичній батьківщині — у Палестині. Доки цього не відбудеться, доти євреїв будуть використовувати держави на території яких вони перебувають.

Вирішення свого національного питання сіоністи вважали можливим за умови створення під час виборів єдиного єврейського національного блоку [26]. Мета якого — гарантія здійснення прав євреїв на самоврядування, такий варіант автономії не виключали і для інших національних меншостей, що прагнуть створити власний національний осередок.

Поділ єврейського руху на соціалістичний і несоціалістичний в своїй основі мав розбіжності у вирішенні національного питання, що призвело в подальшому до суперечностей у Центральній Раді [27]. Але ці суперечності після більшовицької окупації змінили ситуацію на політичному олімпі і єврейські сили разом з українськими та іншими зазнали однакової участі.

Польську меншину, яка була третьою за чисельністю населення об'єднали політичні організації соціалістичного, ліберального і консервативного спрямування.

6 березня 1917 р. в Києві відбулося засідання «Об'єднання польських організацій» на якому було обрано *Польський виконавчий комітет на Русі (ПВК)*. Через два дні на засіданні цього комітету прийнято постанову, яка засвідчувала солідарність поляків з іншими народами, що прагнули самовизначитися.

ПВК висував до Центральної Ради певні вимоги: 1) надати представництво польській меншині (5–6%) від кількості членів Центральної Ради 2) створити посаду Генерального Секретаря з польських справ в Генеральному Секретаріаті, а при інших секретаріатах референтів поляків [28]. Та на ці вимоги Центральна Рада не дала відповіді, віддавши місця польській меншини Демократичному Централові. Відповіддю ПВК на такі дії Ради, було видання постанови, що вказувала на часткове представництво меншини в Центральній Раді. І при такому розподілі квот не виражала думку всього польського населення.

Треба звернути увагу, що Центральна Рада не репрезентувала всі політичні сили згідно з їх впливом в суспільстві. Переважна більшість була соціалістичного спрямування. Наприклад, у відповідь на III Універсал Центральної Ради Польський Демократичний Централ підтримав проголошення Української Народної Республіки, але був проти скасування права державної власності на землю та подальшу її передачу народу без викупу. Натомість, у соціалістів цей аспект не викликав жодних заперечень.

Підбиваючи підсумки треба зазначити, що позиції партій національних меншин у вирішенні питання політичного статусу

України не були однозначними. Партії соціалістичного спрямування в своїх програмах виступали за збереження унітарної російської держави та проти перетворення її на федерацію рівноправних народів. Імпонували демократичні підходи Центральної Ради партіям, народи яких зазнали утисків, в першу чергу, євреї. Вирішення прав національних меншин викликало у них адекватну реакцію, і на практиці підтримку діяльності Ради настільки, наскільки це було можливо.

1. Винниченко В.К. Відродження нації. У 3-х тт. — Т. 1. — К., 1990. — С. 107.
2. ЦДАГОУ. — Ф. 265. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 47.
3. ЦДАГОУ. — Ф. 265. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 47–48.
4. Ленін В.І. Повне зібрання творів. — Т. 31, 1962. — С. 439–440.
5. ЦДАГОУ. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 222.
6. ЦДАГОУ. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 33.
7. ЦДАГОУ. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 227.
8. ЦДІАУ. — Ф. 1435. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 72–73.
9. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у 2-х томах. — Т. 1. — К., 1996. — С. 335.
10. ЦДІАУ. — Ф. 838. — Оп. 2. — Спр. 1075. — Арк. 1.
11. ЦДІАУ. — Ф. 832. — Оп. 2. — Спр. 1092. — Арк. 1.
12. ЦДІАУ. — Ф. 838. — Оп. 2. — Спр. 1092. — Арк. 1.
13. ЦДАГОУ. — Ф. 268. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 127.
14. ЦДАГОУ. — Ф. 268. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 5.
15. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 3.
16. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 53.
17. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — Т. 1. — С. 559.
18. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4.
19. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — Т. 1. — С. 337.
20. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — Т. 2. — С. 53, 70.
21. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 16.
22. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 4.
23. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 52. — Арк. 3
24. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 51. — Арк. 41.
25. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 43.
26. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 226. — Арк. 6.
27. ЦДАГОУ. — Ф. 41. — Оп. 1. — Спр. 258. — Арк. 1–2, 4–7.
28. ЦДАГОУ. — Ф. 115. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 10.